

Új adatok Eger várának 1710-i történetéhez.

II. Rákóczi Ferenc felkelésének történetében a szerencsétlen kimenetelű trencsényi csata (1708 aug. 5.) az a forduló, melytől már csak lefelé visz az út. A sorozatos kudarccok nemcsak a hadihelyzet rosszabbodását vonják maguk után, hanem a tömeglélekre gyakorolt romboló erkölcsi hatásukkal a hitet, reményt és hűséget egyaránt feladó demoralizációnak ijesztően sötét, végzetes mélységeit is megnyitják. Az egész nemzetet — mint Rákóczi mondja — bizonyos kábultság szállta meg. Csüggedés, kétség és aggodalom, aztán fásultság lett urrá mindenfelé. Többé nem a közös ügy, hanem a legközelebbi érdekek: egyéni biztonság, család- és vagyonmentés az irányjelző. Az utolsó három esztendőnek vázlatban ez a lélektani képe s a háttér: tökéletlen védelem után vagy enélkül feladott várak, ellenállás nélkül átengedett csatamezők s zászlóikat elhagyó, mindenfelé széledő kurucok.¹ Az ezredlétszámok megfogyatkoznak s az általános zűlléshez segítőársul szegődik a pestis. A fejedelem önerejére többé nem támaszkodhatott. Támadó háborúra ily helyzetben gondolni sem lehetett. Összes kilátásai most egyetlen távlatban futottak össze: a még érintetlenül maradt várak oltalma alatt védekezni mindaddig, míg idegen katonai segítséget sikerül kieszközölnie, vagy valamely külföldi fordulat hoz számára könnyítést. Új haditervek születnek, újabb diplomácia és — újabb csalódások. Amazokat egyrészt a harci készség ernyedése, másrészt a szervezettebb és stratégiában jártasabb ellenfél húzza keresztül: az orosz megsegítés pedig, mely iránt Bercsényinek táplált túlzott, szinte naiv bizakodása a fejedelemre is átragadt, csak színesen játszadozó, ámító délibábnak bizonyul.

1710-ben már a felkelés legerősebb védőbástyáin a sor. Szeptember 25-án elesik Érsekújvár, a legfontosabb hadműveleti sarkpont, s vele egész Nyugatmagyarország. A nyomasztó hírre megdöbbsent s reményvesztett kurucok ellenállása még inkább meggyengül, mire az ellenség gyorsabb

¹ II. Rákóczi Ferenc Emlékiratai. Pest, 1872. — *Önéletrajza*. Bpest, 1876. 169. l.

ütemben nyomul előre erélyes akciók véghezvitelére. Ennek meggátlására és az ellenségnek sakkbantartására a remélt segítség megérkezéséig Rákóczi a megerősített Szolnok és Eger várának igen fontos szerepet szánt. Amannak a délvidéki rációk megfékezése, Egernek Felsőmagyarország, illetve az ország északkeleti részébe szoruló kurucság oltalmazása s mindkettőnek a tiszai átjárás biztosítása lett volna feladata. E számítása azonban ép úgy, mint az, hogy az ellenség ez évben, már a közelegő tél miatt is, aligha közelíti meg a két erősséget, nem ütött be. A fejedelemnek különben sem voltak megbízható hírei az ellenség mozdulatairól és szándékáról. A császári sereg egyik része Cusani őrgróf tábornok alatt ugyanis váratlan gyorsasággal Szolnok alatt termett s a várat Csajághy parancsnok alig néhány napi védelem után okt. 17-én feladta. A másik rész Hatvan felől Eger felé nyomult, miután ellenséges csapatok már korábban elárasszították Heves vármegyét, mely ennek következtében okt. 10-iki gyöngyösi közgyűlésén meghódolt.² Ezek után Eger jelentősége nőttön-nőtt s Rákóczi mint előbb Érsekújvár, úgy most, a végső erőfeszítések e napjaiban, Eger erősségére is nagy, sőt túlzott mértékben számított. Ragaszkodott mindenáron való megtartásához.³ Veszedeleme pedig már küszöbön állt.

Cusani a Szolnoknál elért olesó és gyors siker után azonnal Eger felé fordult, míg másfelől Wallis gróf ezredes csapatai igyekeztek ostromához. Az első labanc előrsők okt. 25-án tüntek fel a vár alatt.

E nappal kezdődik az egri vár akkori parancsnokának, Perényi Miklós bárónak, az ostrom lefolyásáról és a vár feladásának okairól szóló írásbeli jelentése Rákóczihoz, melyet a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltára eredetiben őriz⁴ s alább szószerint közlünk. A szöveg maga nem Perényi kezeírása; csupán a névaláírás az övé. Dátuma nincs; de hogy közvetlenül a kapituláció után készült, kitetszik a Gerhard Lörrincherre való utalásból, aki majd *élőszóval* fog kiegészítő magyarázatokkal szolgálni, főként azonban az utolsó sorokban a „*mostan* vélem Felséged hűségére kijött tisztek“ tanuságára történő hivatkozásból.

Perényi, a fejedelemhez való megérkezése után, szóval is beszámolt az egri eseményekről s amit ekkor elmondott,

² *Szederkényi*: Heves vm. tört. IV. k. 126. l.

³ Beresényi Egernek — igaz, hogy ezt csak később, a vár eleste után írta — nem tulajdonított ily nagy fontosságot. Szerinte ez úgy sem tartóztathatta volna fel az ellenséget a fölfelé való terjeszkedéstől. (*Arch. Rák.* VI. k. 626. l.)

⁴ Törzsanyag, 1710. évi csomó.

ismeretes Rákóczinak Bercsényihez dec. 12-én írt leveléből.⁵ Az itt olvasható tények jobbjára egyezők az írásbeli jelentésben foglaltakkal. Utóbbi azonban összehasonlíthatatlanul kimerítőbb és összefüggőbb képet ad. Emellett számtalan eddig nem ismert részletre, például az ostrom kezdetének időpontjára, az ostromlók tevékenységére, a várban uralkadó állapotokra, a nagy szerepet játszó várbeli kút-kiapadásokra s különösen az elégedetlenséget szító Réthey alparancsnok és társainak viselkedésére, akiknek okvetetlenkedő, nagyhangú beszédeit szinte híven adja vissza, úgyszintén a kapituláció létrejöttének körülményeire nézve sok érdekes újdonsággal szolgál. Egyúttal újabb bizonyítéka Perényi ártatlanságának a vár feladásában és fejedelméhez való tántoríthatatlan hűségének, amit Komáromy András e folyóiratban⁶ annak idején „Perényi Miklós egri várparancsnok”-ról írt kimerítő s Eger ostromát is leíró értekezésében már bebizonyított. — ellentétben a Rákóczi-kor történetírójával, Márki Sándorral, aki pusztán az ostrom idején téves információk által félrevezetett fejedelem Perényit korholó kifakadásaira támaszkodva, őt elítélte s érthetetlen módon nem vette figyelembe Rákóczinak Perényi szóbeli jelentését regisztráló levelét s ebben utóbbit igazoló sorait, sőt — hogy, hogy nem — a fejedelem Emlékiratainak határozottan csupán Réthey alparancsnokot okoló szavait sem: holott jegyzetben maga is hivatkozik rájuk.⁷

Hogy pedig az alább közölt írásbeli jelentés minden vonatkozásban teljesen fedi a valót, eltekintve attól, hogy Perényi szavahihetőségében az egyébként Eger nem várt feladása miatt ingerült Rákóczi sem kételkedett,⁸ — csak arra kell rámutatnunk, hogy állításainak megerősítésére, vagy cáfolására még mindig száz szem- és fültanu volt kéznél (körülbelül ennyien voltak, kik őt a várórségből követték) és a várparancsnok nyugodt lélekkel mert rájuk hivatkozni: „Tegyenek relatíot akkor velem benn lévő és mostan vélem Felsőged hűségére kijött tiszték, miket láttak s hallottak. Tudom, hogy ő kegyelmek is nem külömb relatíot fognak tenni.” Hozzávehetjük még, hogy azok az adatai, melyeket más egykorú forrásokban is megtalálunk, ezekkel teljesen hűen megegyeznek. Jelentését hihetőleg nem is pusztá emlékezetből, hanem — mint szerkezetéből kivehető — egy általa

⁵ *Archivum Rákóczianum*, III. k. 205—207. l.

⁶ 1915. (XVI.) évf. 119—157., 496—516. l.

⁷ *H. Rákóczi Ferencz*, III. k. 150. és 151. l.

⁸ ...„csak abból is kitészik relatiójának valósága, — írja Bercsényinek — hogy azon tiszték is elállottak, a kikhez legjobban bizott.” (*Arch. Rák.* III. k. 207. l.)

rendszeresen vezetett naplóból mondta tollba bizonyos összevonásokkal.

Ez az eddig ismeretlen kézirat és általában az az új anyag, melyet ez alkalommal közlünk, valamint az a körülmény, hogy Eger 1710-iki ostromát és feladását ismertető történetíróink némely már régebben kiadott források felhasználását elmellőzték, szükségessé teszi az eddig ismert képek kiegészítését és helyenként új színekkel való átfestését. Természetesen az összefüggés és értelem kedvéért nem kerülhetjük el, hogy egyet-mást az eddigi feldolgozásokból is bele ne szőjjünk mondanivalónkba.

Perényi jelentéséből megtudjuk, hogy az ellenség főszerege az előcsapatok megjelenését követő napon, okt. 24-én érkezett a vár alá. Károlyi az időpont megjelölése nélkül 26-án tudatja ezt a fejedelemmel; aki azonban erről a levél kérésé miatt nem innen, hanem 29-én a várból kiküldött *Scarbala* János nevű⁹ hadnagytól értesült először.¹⁰ Perényi ugyan neki, meg Károlynak is mindjárt az első napon megírta a beállott helyzetet, de e levelei — mint jelentéséből kitűnik — árulás következtében az ellenség kezébe kerültek. Más két levele azonban mégis csak eljutott e napokban Bercsényihez és Károlyihoz, mert ezek okt. 26-án és 27-én az ő tudósítása alapján már tudnak az ellenségnek a vár alá szállásáról.¹¹

A várparancsnoknak már az első napon igen elszomorító tapasztalatokban volt része. A városi sereg, amolyan tessék-lássék csetepaté után, még aznap labanccá lett. Mire a védtelenül maradt polgárság kénytelen volt haladéktalanul, ugyane napon az ellenséghez fordulni oltalomért és behódolni.¹² E célból a ferencrendi előljárót,¹³ a plébánost és több szerzetest küldtek ki a németek táborába. Amint ennek a városban tartózkodó várbeli hajdúk neszét vették, legnagyobb részük nem tért vissza többé a várba.

Az ostromot az első időben Cusani tábornok vezette. Alig hogy megérkezett, tehát még okt. 24-én, többször is megkísérelte Perényit és az őrséget a vár átadására bírni. Rövid időközökben e napon három levelet is küldött hozzá. A parancsnoknak azonban szigorú utasítása volt Károlyitól.

⁹ Perényi János-nak mondja. Az Arch. Rák. kötetiben (I. k. 31., IV. k. 287 l.) András fordul elő.

¹⁰ L. Perényi jelentését és Arch. Rák. III. k. 189. l.

¹¹ *U. o.* és *Thaly*; Rákóczi Tár, II. k. 360. l.

¹² „Alsofort Deputirte entgegen geschickt“ — írja a *Theatrum Europaeum* (XIX. k. 70. l.) s ezzel Perényi jelentése is megegyezik.

¹³ A Perényinél említett „pater praesidens“. Az egri ferenceseknek ugyanis ekkor nem volt gvardiánjuk, csak praesidensük. Ekkor *Főczén* Flórián állt itt a rend élén. (*Karácsonyi J. Szt. Ferenc rendjének tört. Magyarországon 1711-ig.* II. k. 37. l.)

mely az ellenséggel való bárminő levelezést szigorúan megtiltott.¹⁴ Midőn tehát egyes várbeliek először egy rác kapitány, majd a városiak megbízásából Cusaniál járt s most visszatérő papok által hozott levelet mégis átvették, felháborodva tiltakozott önkényes eljárásuk ellen s a két levelet felbontatlanul félretette. Sőt amikor híriül hozták, hogy újabban egy trombitás is hozott levelet a német parancsnoktól, meg is esküdött, hogy azt be nem veszi. Egyik páternek pedig, kit ezt megelőzőleg Cusani, minthogy első két levélre választ nem kapott, fehér zászlóval küldött a vár felkérésére, hadsegéde által megüzente, hogy közel se jöjjön, különben magára vessen, ha valami baja esik.

Eközben e levelek kapcsán bent a várban is nagyon aggasztó tünetek jelentkeztek. Egyedül Perényi szóban forgó jelentéséből válik ismeretessé, hogy az a lázongó ellenzék, mely Réthey Ferenc alezredes, a vár alparancsnoka, vezetése alatt később teljesen urrá lett a várban, már az első napon, mielőtt az ellenség még egyetlen bombát is kilőtt volna, felütötte fejét. Már akkor szembeszálltak Perényivel Réthey, Csala Sándor¹⁵ és a velük egy követ fujók s durván ráriváltak, amiért Cusani leveleit visszautasította. Követelték, hogy illő választ is adjon rájuk, mert „bőrünkben áll” — kiáltották. A szitkokból egyébként Károlyi Sándornak is bőven kijutott a bástyán nagyhangon szónokló, lázító Rétheytől. Még arra is rá akarták bírni a parancsnokot, hogy már most fegyverszünetet kössön: olyasfélé, amilyent annak idején (1704 ápr. 16.) Forgách Simon gróf kötött az egri vár német parancsnokával, Zinzendorffal. Ez úgy szólt, hogy az őrség minden ellenségeskedés nélkül nyolc hónapig maradhat a várban. Ez idő alatt magát tetszés szerint élelmezheti, s ha addig az ostromlottak fölmentésére segítség nem érkezik, azt dec. 17-én átadják a kurucoknak.¹⁶ Tárgyalogosság kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy ez időnyerés végett nem lett volna hátrányos. Bizonyos azonban, hogy az ellenségnek, mely előnyös helyzetben végső csapásokat készült mérni a kurucokra, esze ágában sem volt ilyen ajánlatba belemenni. Másrésről Perényinek fegyverszünet kötésére nem volt felhatalmazása, sőt tudjuk, hogy a fejedelem ezt még később is leghatározottabban ellenezte,¹⁷ abban a meggyőződésben, hogy az ellenség a tél beálltával úgy sem

¹⁴ Erre Rákóczi is utal egyik későbbi (nov. 24.) levelében. (*Arch. Rák.* III. k. 514. l.)

¹⁵ Egri hadbiztos. (*Arch. Rák.* X. k. 82. l.)

¹⁶ *Leskó József*: Adatok az egri egyházmegye történetéhez. IV. k. 558—59. l. — *Szederkényi* i. m. IV. k. 97. l. — *Rákóczi Emlékiratai*, 81. l. *Thaly*: Gr. Beresényi család tört. III. k. 152. l.

¹⁷ *Arch. Rák* III. k. 196., 203., 514. l.

gondolhat Eger bevételére. Az állhatatos Perényi oda is mondta az öketetlenkedőknek, hogy inkább leütteti fejét, semhogy erőszakoskodásainak engedjen. Majd fogta Cusani levelét, melyet a szerzetesek hoztak, s úgy ahogy volt, felbontatlanul, a fejedelemhez és Károlyihoz írt saját leveleivel együtt átadta Pethő Ferenc főhadnagynak, aki a délután folyamán 70—80-ad magával zászlóstul a vár árkába érkezett, állítván, hogy Rákóczihoz igyekszik, és eskü alatt kötelezte, hogy vigye a fejedelem után, ahol találja. Pethő azonban, „megszédülvén feje“, azokat egyenesen Cusanihoz vitte s csapatostul átpartolt az ellenséghez.¹⁸

Perényinek tehát még az ostrom megindulása előtt egyetlen napon két hitszegést is meg kellett érnie: a városi hajdúkét és a Pethőét, s ugyanakkor saját környezetében is kedvetlenséget, hűségben való ingadozást és lázongásra való hajlamot kellett tapasztalnia. — szomorú bizonyságául a mind mélyebben elfajuló demoralizációnak és sötét perspektívául az általa végsőkéig elhatározott védelemre. Kettős küzdelem előtt állt: az ostromlókkel és saját ellenkező embeivel.

Csak most, hogy ezeket tudjuk, érthetjük, miért írt már az ostrom kezdetén „végső desperációt ábrázoló“ levelet a fejedelemnek.¹⁹ Nem a vár eredetlényszerű felkérése után okt. 25-én megkezdődött ostrom, vagy Cusani apró bombái, melyekből ez három nap és három éjjel közel kétszázat szórt a várba, nyugtalanították és ejtették kétségbe, hanem az imént leírt jelenségek, mint egy általa esetleg meg nem akadályozható kapituláció előhírnökei.

A város behódolása Perényit nem lephette meg s nem is aggaszthatta. Bizonyosan ép úgy tudta, mint maga a fejedelem, hogy Egerben tulajdonképpen csak a belvár erősség, erős falakkal. A város azonban védtelen s könnyen megszállható.²⁰ Kiváltképpen most, miután a városi kuruc sereg szinte ellenállás nélkül labanccá lett. Az meg természetes volt, hogy a városiak nem hagyják gyámoltalanul fejükre gyújtatni a németek által házaikat. Ami pedig azt illeti, hogy mindjárt az első, 24-ikéről 25-ikére virradó éjszaka behozták a németet és a várhoz legközelebb eső házakban szállásolták el, ez történhetett „alattomban“, mint Perényi írja, de a beszállásó-

¹⁸ Erről az esetről nemcsak Perényi ír, hanem a *Theatr. Europ.* is, az átpartoltak számát is jelezvén. (XIX. k. 70. l.)

¹⁹ *Arch. Rák.* III. k. 189. l. — Szalay L.: Rákóczi bujdosása, 15. l.

²⁰ *Emlékir.* 77. l. — Beresényi is, mikor 1705-ban Egert ostrom alá vette, a várost már okt. 31-én elfoglalta, míg a vár az 1704. ápr. 16-án kötött feladási szerződés értelmében csak 1705. jan. elején jutott a kurucok kezére. (*Márki.* I. k. 298. és 333. l. — *Arch. Rák.* I. 150. l. — *Thaly:* Beresényi. III. k. 152. l. stb.)

lást megakadályozni úgysem tudták volna, még ha akarták volna is, mert Cusani a hódolás vétele után sietve bevezényelt bizonyos számú katonaságot a városba.²¹

A behódolás ténye miatt tehát legkevésbé sem érheti gáncs a nehéz helyzetbe jutott várost. S ép oly kevéssé a Rákóczihoz kezdettől fogva súlyos viszonyok között is taníthatatlanul hű, de most a kényszerítő körülmények nyomása alatt legjobb kivezető utat kereső agg Telekesy István püspököt, akinek szükségképen a polgársággal egyetértőleg kellett eljárnia s mint főpapnak, a császáriak jóakarátának megnyerése végett, a behódolás ügyét kezébe vennie. A nuncius ezt nov. 8-án Rómába Telekesy érdekében már kiszíneve írja meg. A püspök úr — úgymond — hogy a multban elkövetett hibáját jóvátegye, az Eger ostromára érkezett csapatoknak a várost önként megnyitotta s ezeket tisztjeikkel együtt nagy előzékenységgel fogadta és megvendégelte.²² Ami utóbbit illeti, nyilvánvaló, hogy ezt másképp nem is tehette. De úgy ennek, mint a túlozva Telekesy érdeméül feltüntetett többi cselekménynek hangoztatását a jóindulatú nuncius azért tartotta szükségesnek, hogy ez a köztisztületben álló, Rákóczi-pártisága miatt püspökségétől megfosztott főpásztor védelmére szolgáljon, tisztán jóakaratból úgy állítván be őt, mintha minden egyenesen az ő kezdeményezésére történt volna; holott a város behódolása — mint láttuk — természetesen bekövetkezett esemény volt.²³ E beajánlást egyébként a következő évben maga Telekesy is felhasználja I. Józsefhez írt kérvényében, midőn Eger megszerzésében való érdemére hivatkozik. Különben az ősz főpap még az ellenség részéről is oly nagy tiszteletet váltott ki, hogy ennek vezérei is melléje álltak, amikor I. József előtt való rehabilitációjáról volt szó.²⁴ Ez az eljárása ekkor már nem szolgálhatott egyenes, tiszta egyéniségének kisebbitésére, a fejedelem előtt sem, aki még később is nagy szeretettel és tisztelettel emlékezik meg róla, mint akit atyjaként tisztelt s aki viszont őt fiának tekintette.²⁵ Mikor körülötte már minden, még az előbb lelkes, hű, de most már nagyrészt megszállt Heves vármegye is behódolt, amikor már nem volt

²¹ Theatr. Europ. XIX. k. 70. l. ...„maschirte einigen Kayserliche Volck in selbige das dasige Schlos zu bloquieren“...

²² Áldásy Antal: Telekesy István egri püspök elmozdítása és a római kúria. (Tört. Tár. 1896. évf. 652., 671. és köv. ll.) — Leskó i. m. IV. k. 467., 473—74. l. — A jóakarató nuncius 1711. jan. 3-iki levelében még tovább megy, azt írván, hogy a püspök úr megnyitotta „székhelyének várát“ (U. o.); pedig ehhez — látni fogjuk — nem volt köze.

²³ V. ö. Tört. Tár, 1896. évf. 652. l.

²⁴ Különösen Cusani szerette meg nagyon Egerben s kész volt érdekében mindent megtenni. (Leskó: IV. k. 477. l.)

²⁵ Emlékiratok.

nehéz meglátni a harc végső kimenetelét s fordulatra nem volt remény, belenyugodva a megváltozhatatlanba, ő sem tehetett mást, mint hogy az őt rajongásig szerető nyája érdekében, melyet elhagyni gyávaság, hite és hivatása elleni kötelességszegő cselekedet lett volna, a győzők s így József király kegyeit keresse.

A vár körüli operációkat bevezető három napos bombázás után beállott nyugalmat a várparancsnok arra használta fel, hogy a fejedelmet okt. 29-én útnak bocsátott küldönc útján tájékoztassa a várbeli vigasztalan helyzetről. Az e megbízatásban eljáró Scarbala hadnagy azonban kétkulacsos magatartásával még bonyodalmasabbá tette azt s csak ártalmára volt. Míg a fejedelem Perényinek a már említett „végső desperációt ábrázoló“ levelét olvasta, a hadnagy — miért, miért nem, talán hízelkedésből — olyanformán referált, hogy nem is olyan fekete az ördög, amilyenek a várparancsnok festi; úgy, hogy Rákóczi most sem látott tisztán. „Isten tudja — írta Károlynak — mint van azoknak dolgok.“²⁶ Midőn aztán nov. 11-én, miután Károlynál is járt, ennek és a fejedelemnek válaszleveleivel, megkövakkal visszaérkezett, Perényi jelenlétében hangos szóval adta tudtára az összegyűlt tiszteknek és altiszteknek Rákóczi segítséggel biztató üzenetét. — háta mögött meg esküdözött, hogy ő bizony ennek a fejedelemen kívül senkitől híret sem hallotta. Épen hogy csak azt nem mondta, hogy az egészet a fejedelem találta ki a védők megnyugtatóására. Természetes, hogy erre aztán legtöbbjüknek „elesett a szíve“. A fejedelmet tehát hamis információkkal félrevezette, a várbelieket pedig a valóság feltárásával elcsüggesztette.²⁷ Nem ok nélkül határozta el a fejedelem, bár már későn, a kapituláció küszöbén (nov. 29.), hogy megtiltja az Egerből való, már Érsekújvárnál is károsnak tapasztalt futár-járást. „mivel Perényi oly meguntkozott embereket talál küldeni, akik csak rémítő híreket fognak bévinni.“²⁸ Mint ahogyan Nagy István is, Perényi egyik tisztje, midőn kijött Egerből, „undique delectos animos videns“²⁹ visszatértekor bizonyosan cseppet sem rózsásnak festette a kilátásokat a védősereg előtt.

Cusani hadserege zömével nov. 6-án elvonult Eger alól Kecskemét felé s 10-én Wallis ezrede vette át az ostromot.³⁰ Ugyanezen a napon érkezett Pálffy János gróf mint a magyarországi hadak főparancsnoka Pestre s már másnap részint csábító ígéretekkel, részint kemény fenyegetésekkel

²⁶ *Arch. Rák.* III. k. 189. l. — Perényi jelentése.

²⁷ *U. o.*

²⁸ *Arch. Rák.* III. k. 205. l. — *Hadtört. Közl.* 1915. évf. 510. l.

²⁹ *U. o.* VI. k. 626. l.

³⁰ *Theatr. Europ.* XIX. k. 70. l.

levél útján megadásra szólította fel Perényit.³¹ Perényi sem ezt, sem pedig a tiszteknek — valószínűen a békétlenkedő többség nyomása alatt — közös megegyezéssel tett ama lépését, mely szerint Pálffytól nyolc havi, hihetőleg a már kezdetben emlegetett, Zinzendorff módjára kötendő fegyverszünetet kértek, nem tartotta szükségesnek jelentésébe felvenni, mert hiszen ezeket még a várból megírta részletesen a fejedelemlennek.³²

Pálffy látva, hogy pusztán ostromzárral aligha fog boldogulni, a várparancsnokhoz intézett eredménytelen felszólítás után, miután Pesten Cusanival már előbb megtanácskozta az ostrom részleteit, erélyes támadásra határozta el magát. A tisztek fegyverszüneti kérését válasza sem méltatván,³³ Hatvan és másfelől is megerősítést, Budáról pedig nehéz lövegeket küldött Eger alá, melyekkel nov. 22-én heves ostromhoz láttak.³⁴

Komáromy szerint az ostromnak ez a szaka korábban, 20-án, vagy még előbb kezdődött és a város bombázásával vezették be.³⁵ Most már azonban a föntiekből és elsősorban Perényitől tudjuk, hogy a németek úgyszólván az első naptól kezdve bent voltak a városban: így hát ezt nem bombázhatták s nem kellett tartani attól, „hogy az ellenség a várost egészen fölperzseli.“ Amit a fejedelem Károlyi nov. 20-iki levelére hivatkozással ír,³⁶ nem az ellenséges, hanem a várbeli lövegek által okozható tüzekre vonatkozik. A Perényi nov. 24-iki jelentéséből vett kitétel pedig, hogy az ellenség „újonnan“ hozzáfogott az erősség bombázásához.³⁷ „Újra“ értelemben csupán viszonyítást jelenthet a korábbi okt. 25-én kezdődött három napos ostromhoz. Mert nem állhat meg az sem, hogy gróf Pálffy egyidőre beszüntette az ostromot, vagy ez bármily más okból közben szünetelt volna, mint-hogy Perényi, aki alább közölt jelentésében az ostrom apróbb részleteit is elsorolja s pontos dátumokat ad, erről

³¹ Márki (II. Rákóczi F. III. k. 158. l.) csak említi e levelet; Komáromy (Hadtört. Közl. 1915. évf. 504—506. l.) egész terjedelmében. Szalay (II. Rákóczi F. bujdosása. II. k. 15. l.) kivonatossan közli.

³² V. ö. Arch. Rák. III. k. 205., 514. l. — Márki i. m. III. k. 142-145. l.

³³ Hadtört. Közl. 1915. évf. 509. l.

³⁴ Theatr. Europ. i. h. — Perényi alábbi jelentése. — Arch. Rák. III. k. 205. l.

³⁵ Hadtört. Közl. 1915. évf. 507. és 508. l.

³⁶ „Fajerbergről avagy tüzmesterről híjában volt nékem is diszponálnom: minekutánna Kegyelmedtül magátúl megértettem Rivier informatióját, s magoknak (egri követeknek) szóval megmondtam, hogy balgaság kívánságok, mert az, ki eddig egynéhányszor meggyújtotta, többször is meggyújthatja a várost; de minden acélütés után sem fogja a tapló a tüzet, nemhogy minden lövés után gyúlva a város.“ (Arch. Rák. III. k. 196. l.)

³⁷ U. o. 515. l.

nem szól. Ellenben úgy ebből, mint az ostrom alatt tett nov. 24-iki, ezzel egybehangzó levélbeli és a kapituláció után szóval előadott jelentéséből nyilvánvaló, hogy a nagy ostrom kezdetének nov. 22-ike a hiteles időpontja. Ezt megelőzőleg az ellenség csupán az ostromhoz való előkészületekkel, sánc-készítéssel, löveg-, csapatelhelyezésekkel stb. volt elfoglalva, melyek eredményeképen a várat november közepére teljesen körülzárta, hogy a védőket minden külső összeköttetés-től és megsegítéstől elzárja.³⁸

A 22-én, szombaton, reggel 7 órakor kezdődött s megszakítás nélkül egy hétnél is tovább tartó³⁹ ostrom alatt az ellenség a Budáról hozott négy mozsárból éjjel-nappal szakadatlanul ontotta a kétszázfontos bombákat a várra, közel ezret, — mint később Wallis mondta — bár a védők félannyit sem számláltak össze. A vár erődítéseiben ezek aligha tettek jelentősebb kárt; hatásuk mégis katasztrofális bajnak lett előidézője: a vízhiánynak. A fejedelem nem hitt ennek lehetőségében, amikor Perényi erre a veszélyre rámutatott s már az ostrom harmadik napján jelentette, hogy egyik kútjából kiapadt a víz.⁴⁰ Pedig tény, hogy a heves bombázás nemcsak magukat a kutakat tette tönkre, hanem az oda-vezető ereket és vízfolyásokat is eltömte. Még a védett kazamatákban levő két kút is,⁴¹ melyre a legvégső esetben biztosan számítottak, annyira kiapadt, hogy csak alig két arasznyi sárral elegyes víz maradt bennük s ez egy éjszakán át annyival sem szaporodott, hogy csak mosdásra is elegendő lett volna.⁴²

„Jól tudom, hogy a kutakon kívül is hol legyen kegyel-mednek elegendő víze“, — írta a fejedelem szemrehányóan a parancsnoknak, a vár alatt folyó s a vár földalatti vízgyűjtő medencéinek csatornáit tápláló Eger patakra célozva, melynek víze szerinte jobb a kutakénál.⁴³ Zinzendorffal példálózott, aki midőn 1704-ben a várat a kurucoknak feladta, szintén a vízhiánnyal mentette magát. „De ha a csá-

³⁸ Perényi jelentése.

³⁹ Nov. 29-ével bezárólag, Perényi „Szent András napig“ (nov. 30-ig) írt határnapja is így értelmezendő. (V. ö. *Theatr. Europ.* XIX. k. 70. l. és Perényi jelentését). 30-án már folytak a kapitulációs tárgyalások. (Lásd alább.)

⁴⁰ Szalay i. m. 17. l. — *Arch. Rák.* III. k. 205. l. — Komáromy, i. e. 509. l.

⁴¹ Balogh János szerint (Egervár tört. Eger, 1881., 178. l.) két kútnyílás vezetett lefelé a víz felszínrehozatala céljából: egy a délnyugati s egy az északnyugati bástyák alatt.

⁴² L. Perényi írásbeli, továbbá szóbeli jelentését is. (*Arch. Rák.* III. k. 207. l.)

⁴³ *Arch. Rák.* III. k. 205. és 515. l. — A medencébe a víz zsilippel ellátott csatornán át vezetett. (Balogh i. m. 15. l.)

szár tudta volna, mennyi vize volt és mely ok nélkül capitulált — írja — bizonyára méltán felakasztatta volna.”⁴⁴ Azonban Rákóczi nem számolt azzal, hogy a fentiekről az ellenségnek is van tudomása, s nem tudta, hogy Perényinek egy Arndt Ádám nevű főstrázsamestere még okt. 30-án kiszökött a várból és kiiktatta az ellenséget, hol lehetne a vizet elvezetni. Míg tehát a rendes kutakat a németek jól irányzott bombáikkal pusztították el, a kazamaták víztartályainak kiapasztásáról a szökevény útmutatásai alapján az azokat ellátó Eger-patak folyásának elvezetésével s elrekesztésével gondoskodtak.⁴⁵ Ami pedig a Zinzendorffal való példálózást illeti, elhiszjük, hogy a dolgot akkor úgy mondták el Rákóczinak s a kurucok közt is így volt ennek híre: de később, mikor Emlékiratait írta.⁴⁶ — bizonyára jobb értesülés alapján — maga is beismerte, hogy az 1704-iki ostrom alkalmával a bombáktól a várbeli víztartók megrepedezevén, csakugyan vízszúke állott be: amit egyébként az egykorú egri jezsuita napló is feljegyez.⁴⁷ A méltatlanul meggyanúsított Perényi Miklósnak is igazságot szolgáltatott utóbb, midőn ennek a kapituláció után tett jelentéséből s a vele kijötték tanuságából meggyőződött e tekintetben is a valóságról.⁴⁸

A kiszökött főstrázsamester mutatta meg a labancoknak azt is, melyik a legalkalmasabb hely, ahol aknákat áshatnak. Nov. 24-én hozzá is fogtak a város felőli kapu alatt három akna készítéséhez s egyidejűleg közvetlenül a vár körül is sáncokat vontak. Ami Perényi írásos jelentésében ezzel kapcsolatban olvasható: Réthey és a vele egy húron pendülő tisztek erőszakos, durva fellépése, a várbeli hajdúság rémülete az aknakészítés hírére és engedetlensége, továbbá a kapitulációra lépni vonakodó, állhatatos várparancsnok önfeláldozó elszántsága, aki kész volt inkább három árváját a vár piacára kitenni, hogy az ellenség bombái veszítsék el őket, s maga utolsó csepp véréig harcolni az esetleg felrobbanó aknák által nyitott résnél, — ezekről korábban kiadott források is szólnak s Komáromy említett értekezésében hűen megírta. De abban utóbbival nem érthetünk egyet, hogy ezeknek az aknáknak hihetőleg csak az lett volna a céljuk, hogy „a rémületet terjesszék”.⁴⁹ Réthey ugyan felhasználta a hajdúk rémítésére, de maga Perényi is komolyan vette s készülve minden eshetőségre, kétszáz

⁴⁴ U. o.

⁴⁵ Perényi jelentése és *Arch. Rák.* III. k. 207. l.

⁴⁶ 81. l.

⁴⁷ „...deficiebatque successivè aqua pro tot hominibus et animalibus.” (*Leskó* i. m. IV. k. 536. l.)

⁴⁸ *Arch. Rák.* III. k. 207. l.

⁴⁹ V. ö. *Hadtört. Közl.* 1915. évf. 513. l.

hajdút és öt tisztet készenlétbe helyezett közel a helyhez, ahol az aknák ásását észrevették. Igaz, hogy éjszakára a hajdúkból már senkit sem talált a helyén; egytől-egyig megszöktek. Továbbá az sem valószínű, hogy a védők az aknákat „könnyen ártalmatlanokká teheték”.⁵⁰ Perényi mondja, hogy amint észrevették az ellenség embereinek munkálatait, rájuk gyujtatván a házakat, ő is azonnal ellenaknát kezdett ásatni: de csakhamar abba is kellett hagynia, mivel nem voltak hozzáértő emberei.

Mint kezdetben, úgy ezúttal is szinte szószerint ad vissza Perényi jelentése részleteket elsősorban a főkolompos Réthey hatalmaskodó és mocskolódó szájkodásaiból. Egyik durva kifakadása, melyben Rákóczi, Bercsényit hazugoknak nevezi, akik csak ámítják őket az orosz segítséggel, valamint e felkiáltása: „Ébadta muszkája, ha el akart volna jöni, eljöhett volna már eddig a széles Indiából is”. — szinte még szavaiban is egyeznek Pálffy egyik felhívásának némely részeivel, melyet Palocsay György nov. 11-iki elfogott páten-sére írva, 24-én a környékbéli falvakhöz intézett.⁵¹ Ez arra vall, hogy az ellenség értett hozzá, miként juttasson olyan röpiratféléket a védőkhöz, melyek alkalmasak a demoralizáció s a vár feladását sürgetők táborának növeléséhez. Egy esetet Perényi is elmondott a fejedelemnek. A leghevesebb ostrom napjaiban nyilvesszőkkel röpítettek cédulákat a várba, melyeken jutalom ígéréssel a parancsnok elfogására bujtogatták az őrséget.⁵²

Ekkorára már úgy a tiszték, Csala Sándor, Nagy István, Pók János, Orczy és mások, mint a hajdúk, kik közül nap-nap után szökdöstek a várból, nagyobbrészt Réthey alparancsnok oldalán álltak, kinek pártja végtére annyira túlsúlyba jutott, hogy Perényi — Réthey kiszólása szerint — igazán már csak ebnek parancsolt. „Semmit sem tartok Nagvságodtul” — vágta szemébe hetvenkedve. Ezt különben Rákóczi is gyanította, anélkül, hogy igazi okát tudta volna. Furesának találta, hogy a döntő ostrom előtt a fegyverszünet ügyében, amit a leghatározottabban ellenzett és tiltott, nem a parancsnok, hanem — mint főntebb elmondottuk — tisztjei határoztak. Fedte, hogy „éljen commendansi autoritásával” s ne alattvalói, hanem ő parancsoljon.⁵³ Megbízhatatlan, ellenmondó hírek s főként optimista környezetének bemondásai alapján még mindig Perényi gyöngeségének tulajdonította a várban történteket. Levelői hozzá és róla telve korholások-

⁵⁰ U. o.

⁵¹ Márki i. m. III. k. 145. l.

⁵² Komáromy i. c. 514. l. — Arch. Rák. III. k. 206. l.

⁵³ Arch. Rák. III. k. 514. és 516. l.

kal, szemrehányásokkal. Mily más lett volna már most ítélete, ha tudja, mekkora hűség, erős elhatározás, mindenre kész önfeláldozás hatja át a félreismert parancsnokot, kit ezúttal csak a beállott kényszerítő körülmények fosztottak meg attól, hogy ezt tetteikkel is bizonyítsa. Hiába tiltakozott, fenyegetődött, bízott, mutatott jó példát kevés hívével, hiába hozta elő Rétheynek intó például a volt érsekújvári várparancsnok, Ordódy György esetét, kit az ellenséggel való levelezés és árulás gyanúja miatt Belezna János éjnek idején elfogott és a várból kihozott,⁵⁴ s aki emiatt Ungvárott rabságban tartatott. — semmire se ment. Végre be kellett adnia derekát először saját alattvalóinak és csak aztán az ellenségnek.

Nov. 29-én, azon a napon, melyen a még mit sem sejtő s az egri hírek miatt ingerült fejedelem Perényihez szokatlanul kemény hangú levelét írta, Isten ítélőszékére hivatkozván, „aki előtt bizonyára nemcsak Eger vára feladásáért, de az abból következő haza romlásáért is fog ... tartozni számot adni”, — az egri vár bástyáin felhangzott a megadás jele.⁵⁵ Egyébiránt a levél nem igen jutott Perényi kezeihez: nem kellett elszenvednie annak fájó fulánkjait addig a néhány napig sem, amíg a fejedelem is még nem győződött ártatlanságáról. Az ellenség által beígért és Rétheyék részéről rettegett nagy faltörőágyúkra sem került sor.⁵⁶ melyekről Perényi nov. 24-iki levelében úgy nyilatkozott, hogy ha Budáról megérkeznek s rendszeresen lövik velük a várat, a kőfalak egymásra omlanak.⁵⁷

Miként a kapituláció sem a Perényi akarata volt, ép úgy annak előkészítésében és végrehajtásában is az alparancsnok és társai vitték a szót. Arra mindamelllett súlyt helyezett, hogy a feladási feltételek szerkesztésében Réthey és Csala mellett az ő embere, a mindvégig hű Gerhard Lőrinc is részt vegyen s a Wallishoz készülő küldöttségnek ő is tagja legyen. Réthey lemenetelét mindenáron meg akarta akadályozni; de ez mégis erőszakkal lement.

Wallis a kurucok magyarul írt pontjait a számüzetésükből visszatérő jezsuiták által latinra fordíttatta s azokra rövid

⁵⁴ *Emlékiratok*, 279—280. l.

⁵⁵ „...man... die Chamade schlug.“ (*Theatr. Europ.* XIX. k. 73. l.)

⁵⁶ Kiténik ez Perényi írásbeli jelentéséből, midőn Rétheynek közvetlenül a kapituláció előtt mondott szavait idézi: „Külgyünk alá követeiket Vallishoz, aminek előtte az ágyúk elérkeznek, mivel akkor késő lesz.“ Ugyanott olvassuk, hogy mindössze csak négy mozsarat hoztak Budáról a nov. 22-én megkezdett nagy ostromhoz. V. ö. *Hadtört. Közl.* 1915. évf. 512. l.

⁵⁷ *Arch. Rák.* III. k. 515. l. — *Szalay* i. m. II. k. 17. l.

idő alatt röviden is válaszolt.⁵⁸ Az itt lefolyt tárgyalásokról és kapcsolatos eseményekről, különösen az alparancsnoknak és társainak ekkor viselt dolgairól Perényi nem ír. Ezeknek a fejedelem előtt előszóval való elbeszélését a közvetlen résztvevőre, Gerhardra bízta. Egyet-mást azonban utóbb maga is elmondott neki.⁵⁹ Így, hogy a lent jártak késő este holt-részezen tértek vissza s Réthey nagy dicsekvéssel kiáltozta, hogy mindent jól elintézték; Wallis jó ember, mindent megad, amit kértek: pénzt, jószágot, ágyúkat, szekereket, mikor majd kivonulnak. Annyira készpénznek vették Wallis szavait, hogy aznap részegségükben meg se nézték és Perényinek se mutatták meg, miket iratott válaszul pontjaikra. Csak másnap, midőn a kialudt mámor után olvasták, képedtek el, mert az írásban nagyrészt más állott, mint amit szóval ígért.⁶⁰ Így festett tehát a Réthey „jó” embere, „úri” embere, aki „jót ígér”.

A német parancsnok feldűcsért bőkezűségéről hamarosan meggyőződhettek, amikor olvasták, hogy még ő követel a vár parancsnokától bizonyos pénzeket, melyeket ez soha kezeihez nem vett, vagy a vár és a bentlevők szükségleteire már korábban elköltött.⁶¹ Jószágot ígért. Írásos válasza erre is alaposan rácafolt. Még tulajdon javaik birtoklását is kérdésessé tette. Egyik kívánságuk ugyanis az volt, hogy a várból kivonulók közül kapják vissza mindennemű javaikat mindazok, akik a császáriak kezére kerülő területeken visszamaradnak, sőt azok asszonyai és gyermekei is, akik továbbra is Rákóczit követik: az ostrom kezdete óta okozott káraik pedig téríttessenek meg. Mehet, ki hova akar; lefoglalt javaik ügyében pedig majd az udvari kamara határoz. — szólt a lakonikus válasz (7. pont). Lefoglalt javait tehát hamarjában senki el nem adhatta s kártérítésről sem lehetett szó. Csak ingóival rendelkezhetett mindenki szabadon (11. pont). Mikor szemben voltak vele, beleegyezett, hogy fegyveresen, ágyúikkal vonulhassanak ki. Kikötöttek két 8 fontos ágyút, két tarackot és ugyanannyi mozsár-ágyút, sok felszereléssel és egyebekkel. Írásban az utolsó golyóbisig mindent kereken megtagadott. Azok a hadiszerek őfelsége tulajdonai, — magyarázta — ők, a várvédők pedig alattvalói (5. pont). Idáig jutottak, hogy máris mint párt-ütő királyi alattvalókat kezelték őket. A következő pontban olvasható, valóban naiv kívánságukat, hogy a fő- és alparancsnok, valamint a tisztek tetszés szerinti mennyiségű,

⁵⁸ Ezt nemcsak Perényi mondja, hanem a kapitulációs pontok alább közölt eredeti szövegéből is kitűnik.

⁵⁹ Részletesen leírja *Komáromy* i. c.

⁶⁰ *Arch. Rák.* III. k. 206. l.

⁶¹ Lásd a kapitulációs irat 9. pontját a pótjegyzőkönyvben is.

puskához való lőszert vihessenek magukkal, válaszra sem méltatta. „Non est dignum responso” — vetette oda.⁶² A kivonuláskor szükséges szekerek előállítását, ez labanc érdek is lévén, a lehető legrövidebb időre, már dec. 2-ára vállalta. Nem ugyan ezernek, amennyit a várbeliek utóbb kértek; ennyi — mint mondta — egész Heves vármegyében sincs. Biztosította azonban őket, hogy elegendő alkalmatosságuk lesz.

A Wallis által először átadott pontok lényegileg meg-egyeznek Érsekújvár kapitulációs pontjaival. Ezek mintájára készültek. A fegyveres kivonulás, kíséret, az ingókra és ingatlanokra vonatkozó határozatok, az amnesztia ügye, melynél az érsekújvári analógiára ezúttal külön is történik hivatkozás, ennek a szökevényekre való kiterjesztése, a hadianyagok felfedéséről és átadásáról szóló intézkedések stb. mind azonos elbánásra mutatnak.⁶³ Eltérések többnyire csak a helyi viszonyokból folyó dolgokban vannak. Például a városi lakosságra nézve, mivel ez már az ostrom elején behódolt, nem volt szükség intézkedésre mint az érsekújváriaknál. A védők bombái következtében szenvedett káruk megtérítéséről Wallis le is mondott (9. pont). Viszont az egri kapitulálók biztosítani akarták magukat, hogy Zinzendorff gróf ezredes, volt egri császári várparancsnok, esetét nem írják az ő számlájukra. A kurucok tudniillik az 1705. jan. 2-án Eger várából elindult Zinzendorffot és a vele fegyveresen, rendben kivonuló őrséget azzal az ürüggyel, hogy a feladási szerződésben kikötött nyolc hónapon túl több mint két héttel kitolta a vár átadását, — ami egyébként igaz volt,⁶⁴ — Egertől alig egy mértföldre. Kálnál körülfogták, lefegyverezték és ágyúival, tisztszeivel együtt „a parola ellenére” Kassára fog-ságba vitték.⁶⁵ A várbeliek attól tartva, hogy Wallis most rajtuk fogja megtorolni, esetleg velük szemben megismételni ezt a hadijogellenesnek tartott cselekedetet, kérték, borítsa rá a feledés fátyolát. Meg is tette s ezt is az általános amnesztiába foglalta.

A vár átadásának körülményeire vonatkozó előterjesztésekkel szintén igen kurtán bánt el. A védők — és ez némileg Rétheyéknek is dicséretére válik — azt kívánták, hogy ez ténylegesen csak két hónap múltán, 1711 jan. 31-én történjék meg. A halasztásra ürügyül felhozták, hogy ők

⁶² U. o. 4. pont. A *Theatr. Europ.*-ban (XIX. k. 73. l.) is így áll: „Dieses verdient keinen Antwort.”

⁶³ V. ö. *Theatr. Europ.* XIX. k. 69—70. l.

⁶⁴ Főntebb már említettük, hogy 1704. ápr. 16-án történt a meg-állapodás és így a határidő dec. 16-án lejárt.

⁶⁵ *Leskó* i. m. IV. k. 558—559. l. — *Theatr. Europ.* XVII. k. 50. l.

nem Pálffytól, noha benne sem kételkednek, hanem magától öfelségétől óhajtják a feltételek megerősítését; aztán meg a maguk fejedelmének is be akarják azokat mutatni jóváhagyás végett. Ehhez pedig idő kell. Csakhogy Wallis nem volt ám oly rövidlátó, hogy a végleges sikert, melynek kulcsa most kezében volt, a meglehetősen messzire kitolt határidő elfogadásával kockáztassa. Mintha szinte nevetségessé akarta volna tenni e kívánalmukat, mindössze három napot adott a vár kiürítésére. És fölényesen diktálta: December 1-én, vagyis hétfőn a város felé eső nagyobbik várkapu kinyitandó, melyet német őrség száll meg; 2-án a tisztek és holmijaik számára előállnak a szekerek és 3-án átadandó az egész erősség. A feltételek jóváhagyására neki is van felhatalmazása s így ez is elég.

A kapitulációt sürgetők hüledezését és kínos zavarát Perényi sietett felhasználni, hogy szándékuktól eltérítse. De minthogy ekkor már sem tisztt, sem hajdú nem hallgatott szavára, minden igyekezete kárba veszett. Azok gyorsan fegyverszünetet kötöttek s folytatták a tárgyalásokat. A várban levő összes tisztek nevében — még pedig hogy Wallis is mindjárt megértse — ezúttal már latin nyelven szerkesztett viszonzválaszukban mindamellet mégis megszólalt a kuruc katonáönerzet, midőn annak hangsúlyozása mellett, hogy ők katonák, nem pedig foglyok, továbbra is ragaszkodtak korábbi kikötésükhöz, hogy a várból kivonuló ellenfelet megillető tiszteletadásban mindannyiokat, nemcsak a tiszteket, hanem a közembereket is részesítsék, vagyis hogy ezek is fegyveresen vonulhassanak ki. Érsekújvárnál utóbbiaktól ezt megtagadták.⁶⁶ Az egriek azonban azon az alapon tartottak igényt méltányosabb elbánásra, mivel — saját szavaik szerint — ők nem voltak olyan szorongatott helyzetben, mint amazok. Ez érv kifelé az ellenségnek; de beismerés befelé, hogy a kapitulációt — ha a vízhiány miatt csak rövid időre is, — de el lehetett volna még odázni.

A német parancsnok valami keveset enyhített ugyan eredeti álláspontján: így megígérte, hogy előbbemlített, valamint birtokaiknak a kamara beavatkozása nélkül való visszadását sürgető kívánságukat Pálffy jóindulatába fogja ajánlani, bár — mint hamarosan kitűnt — ennek eredménye nem lett, — egyebekben azonban lényegesebb változtatást nem tett. Az ágyúkat illetőleg kérésük ez alkalommal már mindössze csak két kicsiny, háromfontos tarackocskára zsugorodott. Wallis még ennyit sem engedett. A 4-ik pontban foglaltakkal, amiket előzőleg válasza sem érdemesített, már nem is mertek előállni. Wallis első ízben 2000 frt-ot

⁶⁶ *Theatr. Europ.* XIX. k. 69—70. l.

követelt Perényitől azon a címen, hogy annak idején katonaság felállítására 1200 frt.-ot vett kézhez, melyet állítólag a vármegyétől és Eger városától sarcoltak ki: egyszer meg Pozsgay hozott volna számára 800 frt.-ot várjavítási célokra. Midőn aztán megmagyarázták neki, hogy mindez nem felel meg a valóságnak, s hogy ami pénz volt a parancsnoknál, azt a katonaság céljaira már elköltötte, azzal az újabb követeléssel állt elő, hogy Perényi számoljon el Pálffy-nak bizonyos 1500 frt.-ról, melyet Bercsényitől hajdúk toborzására kapott, de a toborzás nem történt meg. Ezzel nyilvánvalóan csak a várparancsnok zaklatása és megalázása volt célja. Volt is oka rá haragudni. Tudta, ha Perényin múlna, még az utolsó órákban is kész volna felborítani a kapitulációs tárgyalásokat, miként csak az imént is igyekezett az alparancsnokot és a vele tartókat azok megszakítására bírni.

Az alsó nagyobb várkapú megnyitására annyi haladékot sem adott, hogy ez — a kapitulálók újabb kívánsága szerint — csak a feladási feltételek felsőbb megerősítése után, az egész vár átadásával egyidejűleg történjék. Továbbra is követelte, hogy december 1-én, a feltételek aláírása után azonnal át kell engedni e kaput a császári őrségnek. Perényi erről hallani sem akart. Réthey és Csala azonban rárontottak és esküdöztek, hogy ennek bizony akár akarja, akár sem, meg kell történnie. Ha csak azt nem akarta, hogy megfogják és az ellenség kezébe adják, kénytelen volt engedni és a feltételeket aláírni. Réthey pedig az említett napon a megpecsételt írásokkal többedmagával újból lement Wallishoz s visszajövet Csalával, Orczyval együtt már vezette is a kapú felé a németeket. Külön megállapodás volt, hogy a német parancsnok legfeljebb 12—14 emberből álló őrséget fog odarendelni, s kuruc részről is ugyanannyi hajdú megy le. Ezzel szemben ők száznál is több németet, túlnyomóan gránátost, hoztak magukkal. E szöszegésen Perényi annyira felbőszült, hogy közéjük akart lövetni. A bástyáról kiáltozva megállásra szólította őket. De a vezetők rá se hederítettek, csak vezényelték a kapuhoz a csapatot. „Kit én is látván, hogy már megvan és nem tehetek róla, — írja keserűséggel — annyi számú hajdúságot leccmmandéroztattam és a belső kaput felvonattam.“ — Ez a nap, dec. 1-je, tehát Eger vár 1710-iki kapitulációjának pontos dátuma: jóllehet az egész erősség átadása csak néhány nap múlva következett be. Előbb még Csala Sándor több tiszttel fölment Pálffyhoz Pestre a feladási szerződés ratifikáltatása végett, ami dec. 4-én meg is történt.

⁶⁷ Komáromy i. c. 514. l. — Arch. Rák. III. k. 207. l.

Az elmondottakból kivehető, hogy e szerződés két jegyzőkönyvet foglal magában: az elsőizben megszövegezett pontokat, az ellenfél dec. 30-án adott válaszpontjaival, és a tisztek pótiratát. A kurucok részére szóló jegyzőkönyvek eredetijét, rajtuk Perényi, Wallis és Pálffy sajátkezű aláírásaival és pecsétjeivel, a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári Osztálya őrzi,⁶⁸ s lentebb egész terjedelmükben közöljük. Első résziük, természetesen a válaszpontok kivételével, magyar nyelvű. A labancokat illető átadási jegyzőkönyvek, miután a német parancsnok az eredeti magyar szöveget lefordíttatta, végig latin nyelvűek.⁶⁹

Tekintve, hogy Csaláék visszaérkezéséig és a kivonulás előkészületeinek befejezéséig több nap telt el, az egész vár átadását és a kivonulás napját dec. 7—8-ára tehetjük.⁷⁰ Réthey zászlók alatt, dobpergés mellett vitte a „császár hűségére” a hajdúkat s vele tartott a tisztek, különösen a főbbek, legnagyobb része is: számszerint tizenheten. Még olyanok is, akikben Perényi legjobban bízott.⁷¹ Ő pedig mindössze körülbelül száz hajdúval, kiktől — miután a kapitulálóknak Wallis részéről ajánlott kérését Pálffy nem vette figyelembe — elszedték fegyvereiket, és kilenc hű, Ritter Jánoson, Csajághy volt főstrázsamesterén kívül mind kisebbrangú tiszttel indult a fejedelemhez, aki akkor Munkácsról útban volt Kálló felé.⁷²

Az ellenség tekintélyes zsákmányra tett szert, 54 nagy és kisebb ágyú, 14 morszár, 150 mázsa puskapor, tömérdek másnemű hadianyag, közel 7000 köböl gabona, 2500 köböl liszt, 1500 köböl zab, néhány száz mázsa hús, nagyobb borkészlet stb. jutott kezére,⁷³ bizonyoságaul annak, hogy a vár hadiszer és élelem dolgában még a feladáskor is jól el volt látva. De láttuk, hogy nem is ezen múlt a kapituláció.

Rákóczinak másnapra rá, hogy Munkácsról elindult, dec. 6-án Vámosatyára hozták meg Eger elestének a hírét,⁷⁴ még pedig abban a formában, hogy „az alparancsnok és a várban levő azon vidékbeli tisztek, megvesztegettetőén az

⁶⁸ Törzssanyag, 1710 évi iratok.

⁶⁹ Eredetijük a „Kriegsarchiv”-ban. (Lukinich Imre: A szatmári béke tört. 25. l. 1. jegyzet.) Egyik másolatuk a Nemz. Múzeum Kézirattárában is fellelhető. (Thaly-hagyaték.)

⁷⁰ Szederkényi (i. m. IV. k. 569. l.) 8-ára teszi a kapituláció napját; hihetőleg, mivel ekkor történt a kivonulás.

⁷¹ *Theatr. Europ.* XIX. k. 73. l. — *Arch. Rák.* III. k. 207. l.

⁷² *U. o.* — *A Theatr. Europ.* tévesen írja, hogy Rákóczi ekkor Bercsényivel Munkácson, Károlyi Kassán tartózkodott. Bercsényi ekkor Lengyelországban (*Arch. Rák.* 621. és köv. ll.), Károlyi pedig Kisvárdán volt. (Márki i. m. III. k. 150. l.)

⁷³ *Theatr. Europ.* i. h.

⁷⁴ *Emlékiratai* 285 l. — *Arch. Rák.* III. k. 204. és 317—319. l.

odamenekült kanonokok által, kényszerítették báró Perényi dandárnokot a kapitulálásra.⁷⁵ E hír igen leverte s még aznap megírta Bercsényinek és Károlynak is. Jellemző az akkori hírszolgálatra, hogy alig néhány napra rá, dec. 10-én, amikor a fejedelem — hite szerint — már „bizonyosabb”, de a valóságban ezúttal sem megbízható híreket kapott a feladás körülményeiről, Perényit tartotta vétkesnek s „gyalázatos cselekedetinek” kíméletlen számonkérését helyezte kilátásba.⁷⁶ Két nap múlva azonban ismét meg kellett változtatnia ítéletét, amikor végre magától Perényitől megtudta az igazat, vagyis hogy mégis csak az első híradásnak volt alapja, amennyiben tényleg Réthey alparancsnok és társai erőszakolták ki a kapitulációt. Arról azonban, hogy ebben kanonokok, hozzá még „a várba menekült” kanonokok is közrejátszottak volna, Rákóczi föntidézett későbbi visszaemlékezésén kívül sehol másutt nincs említés. Legfeltűnőbb, hogy Perényinél sem. Úgy szóbeli, mint írásos jelentésében még célzást sem tesz erre. Pedig ne felejtjük, hogy utóbbi végszavai tanúsága szerint védőiratának is szánta. A fejedelem téves információkon és megítélésen alapuló leveleiből következtethetjük és kétségtelenül Perényi is jól tudta, hogy megérkezése után haragvó és vádoló urával találja majd magát szemben. Ezért tartotta szükségesnek, hogy jelentésében elsősorban azokra a tényekre terjeszkedjék ki, melyek kényszerhelyzetét és ártatlanságát bizonyítják. Hihető-e, hogy mikor becsülete védelmében ezeknél a legapróbb részleteket sem hagyja ki, ugyanakkor a kanonokok fenti állítólagos szerepét elhallgatta volna? A vár bekövetkezett sorsa szempontjából ilyesmi éppenséggel nem lehetett alárendelt jelentőségű. És nem tett említést erről akkor sem, midőn személyesen világosította fel fejedelmét a vár feladásának okairól. Rákóczinak az ő elbeszélése alapján Bercsényihez írt kimerítő tudósításában⁷⁷ ugyanis egyetlen szó sincs bárki által történt megvesztegetésről; holott a fejedelem még olyan dolgokat is felhoz, melyek a várparancsnok különben részletező, alább közölt leírásában sem fordulnak elő. Az e tárgyról folyt többi levelezésekben szintűgy nem esik szó ilyesméről. Ezek az idő és szereplő személyek tekintetében közvetlen források *kizárólag* az alparancsnokot és a vele tartó tiszteket okolják az egri várban törtétekért, a kezdeményezést is, mint az ő önkénykedésük kifolyását, egyesegyedül nekik tulajdonítván.

De ismerve a helyzetet, az ebből vonható következtetés

⁷⁵ *Emlékir.* i. h.

⁷⁶ *Arch. Rák.* III. k. 205. l.

⁷⁷ *Arch. Rák.* III. k. 204—207. l.

is ellene szól a kanonokokkal összefüggésbe hozott megvesztegetési vádnak. Tudjuk, hogy a város már az első napon behódolt és befogadta a németeket. Ettől fogva közte és a várbeliek közt minden összeköttetés megszakadt. A várparancsnok másnap még a bástyákhoz sem engedte közel a Cusani üzenőtét vivő pátert és előzőleg küldött két levelét is csak az ő tudtán kívül vették be emberei. Az őrség tisztjeinek a kanonokok részéről való csábítgatását tehát csak úgy lehetne elképzelni, ha ezek — mint az Emlékiratokból értelmezhető⁷⁸ — tényleg a várba menekültek. Ámde nem is szólva arról, hogy Rákóczi már korábban sem engedett az agg Telekesy püspökön kívül más papot a várba,⁷⁹ alig hihető, hogy kanonokjai elmenekülve, magára hagyták volna a köztiszteletben álló főpásztort, aki a fejedelem előzékenységet nem véve igénybe, az ostrom közeledésének hírére is a városban maradt. Egyébként sem lett volna sok értelme, hogy a várba húzódjanak, amikor a várost már úgy sem érhette ellenséges támadás. De ha ezt még ezek után is föltesszük, akkor sem szabad figyelmen kívül hagyunk, amit csak Perényi írásban előadott jelentéséből tudunk meg, hogy a várban a forrongás jelei az alparancsnok vezetésével már az ellenség megérkezését követő napon mutatkoztak; tehát e szerint a szóbanforgó megvesztegetéseknek, izgatásoknak is már ekkor kellett volna kezdődniök. De feltételezhető-e s nem észszerűtlen lett volna-e, hogy a kanonokok rögtön a várba való felmenetelük után, mintegy maguk alatt vágva a fát, menedékük feladására bízassák az őrséget. Különben — mint tudjuk — Rákóczi is visszaemlékezéseiben e dolgot csak mint egy útjában hozzá jutott hírt említi, melynek értékéről, noha más vonatkozásban valónak bizonyult, Bercsényihez dec. 12-én intézett levelében sajátmaga tesz tanuságot, midőn írja, hogy ez első hír után is még több napig „semmi bizonyosabb“-at nem tudott Eger kapitulációjának körülményeiről.⁸⁰ E híresztelésnek valószínű oka az volt, hogy az ostrom kezdetén az egri lakosok képviselőiben — mint ily alkalmakkor rendszerint másutt is — papok tárgyaltak az ellenséggel és intézték a hódolást, s hogy Cusani is részben őket használta fel a kuruc parancsnokhoz intézett felszólításai közvetítésére.

Ezek után, de még a most előhozott érvek nélkül is, ha csak pusztán Perényi jelentéseire támaszkodunk, aki nem hírek után, hanem mint jelenlevő, sőt minden cselekményért felelős személy és nem évek múlva, hanem alig néhány nap

⁷⁸ *I. h.* — Histoire des revolutions de Hongrie. II. k. 147. l.

⁷⁹ *Komáromy* i. c. 153. l. — *Arch. Rák.* II. k. 545. l.

⁸⁰ *Arch. Rák.* III. k. 204. l.

mulva a kapituláció után írta meg és mondta el az eseményeket, úgy véljük, tisztázottnak tekinthetjük a történetíróinknál Rákóczi Emlékiratai nyomán némi színezéssel „bujtogató”, „a pápa átkától rettegő papok”-nak emlegetett⁸¹ kanonokok dolgát. Az utóbbi kitétel már azért sem állja meg helyét, mivel a Rákóczi pártján állókra, beleértve az egyházi személyeket is, egyáltalán nem állott fenn egyházi átok; hanem, az 1709 augusztusában kiadott breve alapján, utóbbiakat illetőleg is csak javadalmaikra és viselt méltóságaikra irányuló bizonyos fenyték.⁸²

A kapituláció igazi okát abban kell keresnünk, amit bevezető sorainkban mondtunk el: a sorozatos csapások nyomán elharapódzott, minden reményt feladó demoralizációban. Ez volt legfőbb oka a többi vár időelőtti elestének is,⁸³ és hogy, mint Rákóczi mondja, „minden csekélyebb fontosságú várat fenyegetésekkel és ígéretekkel foglaltak vissza a németek”,⁸⁴ miután a fejedelemnek még legelhívebb emberei is meginogtak.⁸⁵ Ehhez Egerben még a fa-, de legfőképp a katasztrófális vízhiány is járult, mellyel legfeljebb már csak ideig-óráig tudtak volna megküzdeni. Réthey is előállott ezzel, amikor Perényit a kapitulációra igyekezett rábírní, kijelentvén, hogy „bőlondul a nagyságod keménysége miatt meg nem halunk.” Egyet azonban nem szabad felednünk. Azt, hogy úgy a többi vár védői, kik most oly könnyen megadták magukat, mint Réthey és a vele tartók, kiket kuruc részről akkor árulóknak tartottak és történetíróink is annak neveznek, az első órától az alkonyatig többi bajtársaikéhoz hasonló hűséggel és vitézséggel szolgálták a felkelés ügyét; sőt az egeri védők, bár a bomlasztó közhangulat szele őket is már az ostrom kezdetén megcsapta, még tovább egy hónapnál védték a várat. Csak mikor a segítség, mellyel őket bízatták, egyre késett és a várból kiküldöttek lehangoltságot keltő hírekkel tértek vissza, reményvesztetten, a további ellenállást céltalannak tartva, erőszakolták ki a kapitulációt. És az is igaz, hogy tisztességes kapitulációra kívántak lépni. Sőt a „vice-

⁸¹ V. ö. *Thaly* jegyzetével (II. Rákóczi F. emlékiratai, 185. l.) — *Komáromy* i. c. 501 és 508. l.

⁸² *Márki* i. m. II. k. 578., 579., 582. l. — *Leskó* i. m. IV. k. 425. és köv. ll.

⁸³ *Szirmay* András írja naplójában: „Anno 1710. ... Mivel pedig ez idén Rákóczi népe desperálván progressusirul, már hadakozni sem akartak, amint Szepes várát, Érsekújvárat, Eperjest és Eger várát is többire sponte felatták, — többire prédának estek.” (*Dongó*: Adalékok Zemplénvm. történetéhez. VIII. évf. 271. l.)

⁸⁴ *Önéletrajza*, 169. l.

⁸⁵ *Takáts* Sándor: Érsekújvár árulói. (*Századok*, 1904. évf. 698—701. l.)

commendans"-nak is a 4-ik pontba való felvétele, melyben kívánták, hogy a főparancsnokkal és a többi tisztekkel együtt a maga szükségére ő is tetszés szerinti mennyiségű lőszert vihessen magával a kivonulás alkalmával, továbbá a 15. pontban olvasható kísérlet, mely szerint a vár átadására két havi haladékot igyekeztek nyerni, úgyszintén az a körülmény, hogy elszállításukra ezer szekeret kértek,⁸⁶ — azt a látszatot kelti, hogy Róthey és társai az ellenféllel való alkudozások folyamán is ingadoztak még, elhagyják-e fejedelmüket, vagy legalább is ki akarták húzni az időt, hátha mégis segítség érkezik. Babért nem fonunk cselekedeteikért homlokukra; de minden kedvezőtlen megítélés mellett sem lehet, mint a legtöbb akkor feladott vár védőjére sem, az árulás bélyegét határozottsággal csak úgy rájuk sütni. A kuruckor ily nagy számban még sem termelt árulókat. Vesztett ügynél könnyen születik a vád; de ami ilyenkor lélektanilag érthető, a történet szemléltőre nézve ítéletei megalkotásánál nem lehet parancsoló.

Perényi dec. 11-én Polgárinál átkelt a Tiszán és másnap kis csapatával Kállóba érkezett. Itt már várta a fejedelem. Mikor belépett hozzá, épen levelet diktált Bercsényihez, melyben megbízhatatlan hírek alapján róla kemény szavakkal emlékeztet meg az egri vár feladása miatt. Félbeszakítván levelét, meghallgatta kimerítő jelentését s aztán még ugyane levélben megíratta Bercsényinek. És jóllehet a fejedelem a dolgok tisztázását haditörvényszék előtt is kívánta, amire egyébként már aligha került sor, nem kételkedett Perényi szavaiban és — mint mondtuk — igazságot szolgáltatott neki.⁸⁷ Még Bercsényi is, aki különben a szerencsétlenség okait mindig másoknak tulajdonította⁸⁸ és szeretett másokat csipkedni, mentette őt.⁸⁹

I.

Perényi Miklós báró, egri várparancsnok jelentése az egri vár 1710-iki ostromáról és feladásának okairól.

Descriptio oppugnationis simul et causae traditionis arcis Agriensis anno 1710.

Die 25. Octobris. A német porta Eger vára alá jött.

Die 24. 8-bris. A német armada vár alá szállott, kinek portájával az egri sereg propter formam meglövéldözködött és ugyan azon nap labonzá is lött. Kuzányi generálistul a rácz kapitány

⁸⁶ A Perényivel kijött 100 embernek valóban nem kellett ennyi.

⁸⁷ *Arch. Rák.* III. k. 204—207. l.

⁸⁸ *Rákóczi Emlékiratai*, 64. l.

⁸⁹ *Arch. Rák.* VI. k. 626. és 652. l. — *Komáromy* i. c. 515. l.

levelet is hozott. Észre vevén a városson levő hajduság, hogy a várossiak ki mentenek protectioért, nagyobb részént kiu maradtak. Ugyan azon nap pater praesidens és plebanus több szerzetesekkel edgyütt ki menvén a német táborra protectioért, ujjobban hozott generál Kuzányitól levelet. Minthogy penig énnékem, ugymint Eger vára commendánsának kemény parancsolatom és instructiom adatott méltóságos generális Károlyi Sándor uramtul ő excellentiájátul, hogy semmi levelet az ellenségtül ne végyek, ahoz kézzel-lábbal ragaszkodtam és attul semmi uttal el állani nem akartam, sőt azon leveleket kezemhez sem vöttem, hanem intacte ládámra töttem, kire nézve Rétei Ferenc vice-commandans látván, hogy absolute instructiom mellől el nem akarok állani, magához hasonló tisztekkel fel kiáltván, ezt mondotta: Az eb attáért mit csinálunk, gondollya meg kegyelmetek, hogy bőriünkben áll, hogy olly uri embernek levelére választ nem adunk, ne gondollya azt, hogy bolond emberek laknak a Várban; kire nézve magához hasonló tisztek consentialtak, hogy nem csak bé kell venni többször küldendő levelét, hanem becsülletes választ is kell adni; kire én absolute nem assentialtam, hanem azon generális Kuzányi levelét, mellyet a szerzetesek bé hoztak, délután Pető Ferencz fő-hadnagy maga seregével zászlóstul a Vár árkában jöven, más volentér hadnaggyal illy formán, hogy Úrunk ő Felsege után, valahol talállyák, mégyen, azon levelet együtt méltóságos generális Károlyi Sándor Uramnak ő excellentiájának irott levelemmel kezében adtam, lévén olly hizemben, hogy az hová illenék azon levelek, oda viszi, kire is hittel kötelezte magát; de meg szédülvén feje, nem előbbi fel-vött uttyára ment, hanem egyenessen a német armadára, és azon várban küldött Kuzányi levelét együtt méltóságos generális Károlyi Sándor uramnak ő excellentiájának irott levelemmel Kuzányinak kezében adta. Ismét páter fejér zászlóval jött a Vár alá és kérte a várat, kinek megizenvén adjutánsom által, hogy közel ne jöjjön, ha mi rajta esik, magának tulajdonicsa. Ujjobban egy trombitás által levél küldtetett, arra megeskütem, hogy Isten engem ugy segéllyen, semmi uttal bé nem vészem, kire nézve vice-commandans, Csala Sándor és más hozzájuk hasonlók rám kiáltottak, miért bé nem akarom venni, sőt vice-commandans a bástyán illyen szókkal perorált: Én más országokon is jártam, hadakoztam és próbáltam; de mindenütt szokás völt bé venni, mi is bé vegyük, az ebatta instructiójához mit tartya nagyságod magát, mit tud Károlyi Sándor hozzá, soha sem völt ollyan hejen, könnyű néki Munkács várátul instrukeiót adni, ebatta instructióját megfognám és a s...t törülém velle.

Azonban mihejett az ellenség a Vár alá jött, azon volt Rétei és más tisztek, hogy ad formam capitulationis Cincendorfianae armistitiumot tégyünk; de nem lévén instructiómban, absolute denegáltam, sőt azt mondottam, hogy elsőben üssék el a fejemet, azután csinállyanak armistitiumot.

Die 25 8-bris. Amelly marha a Városson lévő profontháznál maradt, (éjtszaka alattomban a várossiak béhozván a német-séget, azt bészállitván a Várhoz legközelebb való házakban) azon marhát az ellenség reggel kihajtotta; ugyanazon estve a sánczot

is kezdte csinálni és apró bombákkal bombardizált bennünket három nap s három éjtszaka két mosárbul, a mint számot tartottunk a bombákra, százkilenczet vetett bé; de az ellenség megvallotta, hogy száznyólczvannyólczet vetett bé. Itt megszűnt a bombázás.

Die 29. 8-bris. Scarbala János Urunkhoz ő Felségéhez küldetett.

Die 30. 8-bris. A fő strása mester Arnt Ádám leszökött és ottan az ellenséget mindenekről informálta (jóllehet némelyekben hamissan) kiváltképpen hogy kovánk nincsen, és melly hejett lehetne meg minázni és a vizet elvenni.

Die 11. 9-bris. Scarbala meg jövőn Urunktól ő Felségétől, azon nap az ellenségnek sánczát meg égettük, és a fasínyját, ásóját, kapáját bé hordtuk a Várban. Hogy Scarbala el érkezett és Urunk ő Felsége úgy méltóságos generalis Károlyi Sándor uram ő excellentiája leveleit együtt a kovákkal elhozván, nekem praesentálta, azonnal tisztaimékat és más unter officereket öszve hivattam és Scarbala által izent ő Felsége szavait ugyan említett Scarbala által declaráltattam; ottan biztatta a vitézlő rendet segicséggel, más felől peniglen ismét azt mondotta, hogy Isten ötet úgy segéllye, semmit se hallott a segicség felől más uri emberektől, hanem csak Urunktól ő Felségétől, kire nézve a vitézlő rendnek elesett a szive.

Die 15. 9-bris. A város két kőfala közzé vötte magát az ellenség és ottan által vágván a külső kő falt, a szőlő hegy felé vetett erős sánczot, a kiben mind gyalog mind lovas német felesen vólt, a végre, hogy semminemű segicség és reportum¹ bé ne jöhessen és túllünk is senki ki ne mehessen, nem külömben Maklári kapu felől hasonló sánczot vetett a két kő falt által vágván.

Die 18. 9-bris. A Vár felett való szőlő hegy tetején nagy sánczot vetett, az hol is kemény strázsát tartott lovasbul és gyalogbul.

Die 22. 9-bris. El érkezvén Budáruul az öreg mosárok és bombák, azon nap kezdte idején reggel bé hánni s éjjel nappal infestalt bennünket véllek egész Szent-András napig, a mint mi öszve számláltuk négy száz negyven ötöt vetett bé, a mint penig maga Vallis a városbeli commendáns mongya, kilencz száz ötven hetet vetett be négy mosárbul. A melly bombáknak bé hányásával a kutak és azoknak a vonó kerekei egészen el romlottak, sőt a viznek fojása és erei a bombáknak pattanások és zördülések miatt bé dugattattanak úgy annyira, hogy a melly két kuthoz a casamátákban leginkább biztunk, azok is el apadtanak, ugy hogy két araszni viz alig találkozott benek, az is penig sárral egyveleg.

Die 24. 9-bris. A minát keztek csinálni, ugyan azon alkalmatossággal, midőn a Vár körül való sáncokat csinálták, kit észre vévén azonnal az házakat reájok gyujtottuk és contra minát ásattunk; de nem lévén értelmes emberünk hozzá, abban kellett hadnunk, kit észre vévén Rétei, tiszték és az egész hajduság, meg rémultek és rajtam jöttek, hogy csak capitulállyak, kire semmiképpen nem akartam állani, kin meg indulván Rétei, ilyen szók-

¹ Tudósítás, jelentés.

kal illetett: Le nem vágatom magamat se gyermekemet, jószágot sem veszttem el, mit adtak nekem Rákóczi s Bercsényi, ebnek adtak az eb atták, semmit is. Az eb atták eleget tartottak már hazugsággal, hogy jó segicségünk, az eb atta muszkája ha el akart volna jóni, el jöhett volna már eddig a széles Indiából is; de az eb atta semmi sem jó, hanem csak lássunk a dologhoz, külgünk alá követeket Vallishoz, minek előtte az ágyuk el érkeznek, mivel akkor késő leszen; de akkor is semmire sem akartam lépni; de Rétei és más tisztek, ugy Csala Sándor, nem különben Nagy István reám tódulván, sőt bestelen szókkal Rétei illetvén fel kiáltott, hogy a mina el készült, víz niucsen, fa niucsen, bolondul a nagyságod keménysége miatt meg nem halunk, nagyságod már ebnek parancsol, semmit nem tartok nagyságodtul. Én pedig az eránt protestáltam, hogy még nincs ideje a capitulationak, sőt biztattam, hogy attul a minátul ne félljenek, mert vagy succedál vagy nem: ha pedig succedált volna a mina, parancsoltam, hogy készen légyen két száz legény öt tisztel, mellyekkel magam menék annak a részére, hogy ottan az ellenségnek assultusát excipiálhassam, kész lévén gyermekimet a Vár piaczára álitanom, hogy ottan bombák üssék agyon, magam pedig utolsó csep vérem ki ontásáig vítézkednem. De Rétei és Pók János fő hadnagy fel kiáltottak, hogy oda Isten ugy segéllyen egy sem megyen, mert niucsen honnan menni, hanem csak lássunk hozzá, mivel ezen uri ember² jót ígér. Hogy Rétei Uram le mennyen kövecségben, abban is keresztül állottam, elő hozván néki Ordódi György állapottyát, de Rétei és a fő tisztek semmiképpen róllam el nem álván, a capitulationra kellett erednem, mellynek concinnálását több tisztek akarattýából Rétei Ferencz, Csala Sándor és Gerhard Lőrincz uraimékra biztam. El készülvén a punctumok. Rétei Ferencz erőszakosan követül lement, kihez rendeltük Gerhard Lőrincz uramat is: le vivén a punctumokat, magyarul lévén, Vallisnak is a szerént praesentálták, mellyeket jesuiták által deákra fordittatott, mellyekre is igen rövid idő alatt rövid válaszung volt, mellyrül Excellentiádnak említett Gerhard Lőrincz uram akar oretenus relatiot tenni és több dolgokrul is Excellentiádat informálni.

Hogy visszatértek Vallistul, olly projectumot hoztak, hogy Vallis kívánnya, hétfőn ugy mint 1. Decembris az alsó kapu nyitassék ki és tizenkét vagy tizennégy német légyen az kapuban, és anyi kurucz hajdu; mellyre absolute reá nem állottam. de Rétei és Csala Sándor csak fel kiáltottak, hogy annak Isten ugy segéllyen meg kell lenni. Ugyan hétfőn Csalával Rétei ismét lemenvén Vallishoz, nem tizenkét vagy tizennégy németet hoztak a Vár alsó kapujában. hanem száznál is többet, nagyobb része levén granatiros, kit látván, a bástyáruul kiáltottam, állyanak meg, mert tüzet adattatok hozzájuk, nem lévén az a parola, hogy anyi némettség jöjjön bé; de Orezi és Csala Sándor csak commenderozták a németséget a kapu felé, kit én is látván, hogy már megvan és nem tehetek rólla, anyi számu hajduságot le commenderoztattam és a felső kaput fel vonattattam.

² T. i. Vallis.

Felséges Fejedelem, Kegyelmes Úram, bővebben megértheti Felséged ezen írásombul okait, miért kellett lépnem capitulationiora és a várat is miért kellett fel adnom. Tegyenek relatiot akkor velem ben lévő és mostan vélem Felséged hűségére ki jött tisztek, miket láttak s hallottak, tudom, hogy ő kegyelmek is nem külömb relatiot fognak tenni.

Felségednek

alázatos szolgája és hive
Perény Miklós.

II.

*Puncta Capitulationis Arcis et Praesidii Agriensis.*³

Ad eadem puncta Capitulationis Arcis et Praesidii Agriensis sequitur in hunc modum resolutio.

Inter Illustrissimum Dominum Comitem Dominum Franciscum à Vallis, Sacrae, Caesareae, Regiaeque Maiestatis Cameraarium, unius Regiminis Pedestris ordinis actualem Colonelium et Bloquadae Agriensis Commendantem, necnon Excellentissimi Domini Domini Campi Marschalli Comitis Joannis Pálfi Plenipotentiarium ab una; ac Illustrissimum Dominum Baronem Nicolaum de Perény, Suae Serenitatis Principalis ac Ducalis, Confoederatorumque Regni Ungariae Statuum Brigaderum actualem Colonelium et Supremum praefati Praesidii Commendantem, ceterosque Status et Ordines utriusque sexus universos in praefato fortalicio Agriensi in moderna obsidione constitutos, partibus ab altera. Quorum Puncta sequantur in hunc modum. Et quidem:

1°. Ennek az hadakozásnak eleitől fogva usque ultimum diem subscriptionis praesentis akárminemű palam, vel publice lettenek volna is valamely offensái általunk az Felséges Császár hiveinek, akár mi uton

Quo ad hoc primum punctum conceditur in ea formalitate et qualitate, quemadmodum concessa est praesidiariis Úvjariensibus amnistia universalis.

³ A kapitulációs pontokat német fordításban a *Theatrum Europaeum* is közli (XIX. k. 75. l.), kisebb eltérésekkel és hibákkal; de a tisztek válaszjegyzékéből csak az 5-ik pontig terjedő részt.

módon, személyválogatás nélkül nunc et in perpetuum eisdem et successoribus universis fiat perpetua amnistia, hasonlóképpen az mostani Felső Császárnak ónodi gyűlésnek alkalmatosságával királságbul lett detronizatioja iránt való animadversio.

2. Az ben levőknek, kik felylül már meghirattanak, az várbul kieresztett zászlókkal, dobokkal, azoknak verésével, fegyverekkel szabad kimenetek lehessen.

3. Mely alkalmatossággal szabad lehessen két nyolcz-nyolcz fontos álgyukat, harmadfélfontos két taraczkal és másfél fontos taraczkal edgyütt, nem küllömben két mosárálgyut, kinek egyike harminczfontos, másika huszfontos lavetáival és minden hozzá tartozandó szerszamaival, minden álgyuhoz huszonnégy gulobist, annyi töltésre való puskaport és hat-hat kartácsot, az harminczfontos mosárhoz harmincz tüzes labdát, mind az két mosárhoz huszonnégy bombát, ötszáz kész kézi gránátot, száz ostromfazekat, kanótot egy mását kivinni. És az artolleriának valaminemű módgya, és monerja vagonon, marsban és macsérozásban iget kanócokkal és egész fegyverekkel annak rendi szerint kimehessenek. Nemkülömben minden fegyveres ember huszonnégy-négy lövés port, annyi gulobist kivihessen magával, hasonlóképpen tiz-tiz kovát.

4°. Feő és vice commendans uraknak eő nagyságának s eő kegyelmének, nemkülömben más ezen obsidióban levő tiszteknek is magok szükségére a mennyi puskapor, ólom, kova kívántatik, szabadon vihessenek.

Ad 2um conceditur dominis officialibus, ut armati praesidio excedere possint, secus tamen militibus communibus, quibus depositis armis, vexillis, timplanis sineque eorum strepitu exire indulgetur.

Ad 3^{ium}. Cum ibidem contenta propria sunt Suae Majestatis Sacratissimae et non alicujus alterius extraneae potestatis, ipsis uti subditis altefatae Suae Majestatis Sacratissimae postulatam inibi contentum absolute negatur.

Ad 4um. Non est dignum responso.

5°. Mind hadi, egyházi, és akármilyen statusban levő ur, nemességi ezen obsidionak alkalmazhatóságával ben szorult rendek; nem különben az Artilleria, és commissariusságbeli tiszték, úgy özvegyek és árvák jószágai alá, valamik it az várban tanálatnak, elegendő szekerek adattassanak, kinek-kinek hová szándékok vagy on elmentelekre. Azhová elegendő confoit⁴ is tartoznak adni.

6°. Valakik ezen Várban vadnak, azoknak akármilyen adóssági valahol vadnak, tractu Capitulationis praesentis complanaltassanak.

7°. Az kimenő akármilyen rendben levő tiszték, azok akár hadi actuales et aggregati, ur, nemességi, artholleriabeli, commissariatusságbeli, özvegyek, árvák és más ide beszorult emberek és hadak közül, az kiknek teczenék meghmaradni, ha szintén maga nem is, felesége és gyermekei meg maradnának az Felső Császár ditiójában, mindennemű ingó és ingatlan jószágok, valamik concernaltattanak őket (ám bár az fiscus keze de praesenti volna rajta is), azok akármely vármegyékben és városokban legyenek is, in instanti vigore praesentis capitulationis restitultassanak és a tempore obsidionis praesentis akármely személyek által damnificaltattanak, hasonlóképpen lehessen refusiójok.

8°. Gróff Zinzendorf és más megh árestált urak iránt semminemű vindicta ne legyen, hanem azon casus is mennyen in perpetuam oblivionem et amnistiam.

9°. Nem különben hogy ha az mostani obsidioban bombardizálás alkalmazhatóságával eb-

Ad 5um. Dabuntur non minus currus, quam comitiva sufficiens, quibus domini officiales propria sua bona mobilia, non vero bona aliena ad locum sibi ipsis placitum efferre possint, ratione cujus dijudicandi deputati commissarii ordinabuntur.

Ad 6um. Relegantur eatenus ad ordinariam juris viam debita sua rehabendi.

Ad 7um. Permittitur omnibus tam in fidelitate Suae Majestatis Sacratissimae manere, quam vero ad Rakoczium abire volentibus libera facultas. Ratione bonorum autem suorum confiscatorum rehabilitationis relegantur ad Excelsam Cameram Aulicam.

Ad 8um. Conformiter primo puncto indulgetur.

Ad 9um. Ratione illorum damnorum, quae durante obsidione civitati causerunt, nulla

⁴ Convoi = kíséret.

ben az várban és városban valamely károk és ruínák causalattanak, semminemű refusiónak praetensioja ne legyen; neis allegatassék it az elmúlt újvári capitulatio.

10. Csajági János brigaderos obester bakmajsztere, Ritter János uram⁵ és más ben levő deserterek iránt (azok pedig akár hadi, akár más renden levők legyenek) való vindicta is amnistiában mennyen, és szabad elmenetelek Felsőleges Fejedelemhez semmiképpen ne impedialtassék.

11. Ezen capitulatio alatt, az kinek minemű szándéka volna valamely jószágának eladására, szabadon adathassa, avagy pedig az fiscustul in instanti bonificatioja legyen készpénzül.

12. Ezen hadnak pedig kimenetele alkalmatosságával valakik magok szándékokbul lobonczá nem lesznek, erővel azzá ne tétessenek, ha szintén valamely erővel el röjtethetnék is, tartozzanak restituálni minden jószágával, munderjával, és fegyverével edgyüt.

13. Kiszököt Aront Ádám,⁶ és más olyan hajduknak it az Várban maradot portikáji, az kit már az ben levő hadak distraháltak, aziránt semminemű praetensioja ne lehessen a parte altera.

14. Minek előtű peniglen az Vár resignáltassék, egy hétnek előtű minden nemű szekerek és forspontok előállitassanak.

requiritur refusio: Extorti tamen mille et ducenti floreni ab inelyto comitatu et civitate Agriensi pro conducendo milite, non secus octingenti residuae pecuniae per Posgaium allatae pro reperatione arcis a Domino Magnifico Commendante Nicolao Perényi deponantur.

Ad 10um. Conformiter etiam ad primum punctum relegantur.

Ad 11um. Ratione bonorum mobilium conceditur, ratione immobilium autem relegantur ad 7um punctum.

Ad 12um. Nemo detinebitur, nisi quis sponte remanere velit.

Ad 13. Ratione victualium, quae hactenus consumpta fuissent, nulla refusio exigitur, non consumpta tamen uti et alia omnia mobilia restituantur.

Ad 14um. Currus pro eventibus bonis mobilibus dominorum officialium secunda Decembris parati expectabunt.

⁵ A kapituláció után kijött Perényivel a fejedelem hűségére. (Arch. Rák. III. k. 207.) A *Theatr. Europ.* itt összezavarja a személyeket. Csajághy Jánost és Ritter Ádámot említ. Csajághy a szolnoki vár parancsnoka volt, melyet még Eger megszállása előtt, október 17-én feladott.

⁶ *Arnd* (Arnt) Ádám főstrázsamester. (Lásd *Perényi* jelentését és *Theatr. Europ.* XIX. k. 73. l.).

addig ne is resignáltassék az vár, valameddigh azokban valami fogyatkozás tanálatnék, ha szintén az capitulationnak terminussa el múlta is.

15. Az Várnak peniglen resignatioja eléb ne lehessen, hanem ultima Januarii anni proxime venturi 1711, hogy az alat mind az Felséges Római Császártul ratificatioja ezeknek megh lehessen (jólehet méltóságos commenderozó generális eő excellentiája ratificatiojában semmit nem kételkedünk, mind pedig Felséges Fejedelmünknek is ezen capitulationkat repraesentálhassuk.

16. Az Várbul pedig kiindulván, sem uton, sem utfélen, sem lovakrül, sem szekerekrül, sem pedig az gyalogságtul kapdozás ne legyen, ne is hurczoltasunk idestova, hanem az kinek hova szándéka vagyon, egyenessen oda confoirosztassék, napjában peniglen két mélföldnél többet ne legyen szabad macserolatni, sőt minden harmadnap rosztogolhassunk, azon marsban peniglen, valamig az destinált helyre nem jutunk, mindenféle tiszteteknek, közlegényeknek portiojok szerint ételek, italok, nem külömben marhájoknak abrakjok és szénájok ki adattassék, ugy az kívánt forspontok is.

Pereny Miklós.

Ad 15um. Tertia Decembris anni labentis cedatur praesidium. Ratificatio vero mea conformiter ad plenipotenciales meas est sufficiens. Cras autem porta major praesidii versus civitatem custodiae militiae Suae Majestatis Sacratissimae tradatur.

Ad 16um. Qui in servitiis Rakoczyanis perseverare voluerint, dabitur iisdem non modo sufficiens committiva Cassoviam versus, vel trans Tibiscum, verum per omnia praesidia, ubi residet miles Suae Majestatis Sacratissimae, panis pro milite gregario competens.

Accedit postulatam, ut artholleria tota cum munitione et appertinentiis, uti et annonaria universa manibus deputatorum dominorum officialium tradatur, similiter caniculi, et quidquid nocivum esse posset genuine, et sincere detegantur. Quemadmodum quae a parte nostra appromittuntur, sacrosancte observabuntur, in cujus confirmationem haec perscripta ex utraque parte subscribenda, obsigilanda, et inviolabiliter observanda veniant. Datum in Civitate Agriensi, 30. Novembris 1710.

*Franciscus Comes
à Wallis.*

A várbeli tiszték válaszcjegyzéke és az erre kapott válaszok:

Ad praemissa Illustrissimi Domini Comitis Commendantis Francisci à Vallis a parte universorum officialium in praesidio Agriensi existentium Replica.

Quoad 1^{-um} punctum digne- tur explicare Excellentissimus Dominus Comes, qualiter nam fuerit Uivariensibus perpetua amnistia collata, ut possit etiam haec iudicia quietata reddi.

Quoad 2^{-um}. Advertimus hic stilum Uivariensum allegare, modernam nostram constitutionem Illustrissimus Dominus Comes non gravetur in considerationem sumere, neque etiam illis comparare, scimus etenim, in quali praesura illi erant, quae nobis imputanda minime posse venire, ideo non solum domini officiales, verum et omnes alii gregarii, uti praescriptum erat, exire licitum esto.

Quoad 3^{-ium}. Siquidem de regula militari observata haberetur, ut miles suo modo ex praesidiis resignatis aut resignandis non modo captivo, sed militari exire solitum sit, neque Illustrissimus Dominus Comes aliud de nobis opinetur, ideo nobiscum duo tomentula Rakocziana trium librarum cum globis et pulveribus, uti praescriptum erat, educi licitum sit.

Quoad 5^{-tum}. Contenti resolutione, pro cuius executione petuntur mille currus, quibus bona nostra, ubi per Tibiscum commodior transitus fuerit, eo usque, quousque partem Serenissimi Principis nostri attigerimus, cum sufficienti confoi, curribus et vecturis devehantur.

Quoad 6^{-tum}. Iis licitum esto, qui permanebunt in fidelitate

Ad Replicam officialium Agriensium explicatio.

Ad 1^{-um} punctum est intelligendum, quod a poena ordinaria criminis laesae Suae Maiestatis Sacratissimae absolvantur, quemadmodum Uivarienses benigne absoluti sunt.

Ad 2^{-um}. Remittitur ad Excellentissimum Dominum Generalem Campi Marschallum Comitum Palfi et recommendabitur.

Ad 3^{-ium}. Denegatur.

Ad 5^{-tum}. In toto comitatu non sunt reperibiles mille currus, sed qui abibunt ad partes Confoederatorum, dabuntur sufficientes currus pro necessitate propria usque ad stationem militiae Confoederatorum.

Quoad 6^{-tum} et 7^{-um} punctum accordatur qui manere

Suae Sacratissimae Majestatis, peregrinantibus vero facultas concedatur.

Quoad 7^{-num}. Manentibus in fidelitate Suae Majestatis Sacratissimae absque injuria Excelsae Camarae possunt resignari bona etiam immobilia.

Quoad 9^{-num}. Nulla pecunia est extora ab inclyto comitatu et civitate Agriensi pro conducendis haidonibus, neque dominus Posgai quidquam tulit, quod prae manibus Domini Commendantis erat, iam militibus erogatum est.

Quoad 14^{-tum}. Quousque ratificatio ab Excellentissimo Domino Generali Campi Marschallo veniet, et currus iam petiti appromptabuntur, tunc arx etiam resignabitur.

Quoad 15^{-tum}. Neque nos hic aliquam novitatem incipere volumus, ubi dum resignatibus tota arx, etiam porta major inferior resignanda erit.

Quoad 16^{-tum}. Multi domini officiales, praesidiarii Suae Majestatis Sacratissimae ex praesidiis exeuntes ubique per comitatus honorifice excepti sunt, nobis quoque simili via peregrinandum facultas negari haud possit.

Quoad Postulatum, praeter praemissa sancte et inviolabiliter resignanda venient.

Perény Miklós.

vult in fidelitate Suae Sacratissimae Majestatis, qui autem vult ad partes Confoederationis ire, licitum esto; quoad resignationem vero bonorum immobilium relegantur ad Excellentissimum Dominum Generalem Campi Marschallum et commendantur.

Quoad 9^{-num}. Dominus Baro Pereni Commendans percepit a domino Berczenio antehac pro conducendis Haidonibus 1500. florenos Rhn., cum autem eadem militia non sit erecta, doceat ante Excellentissimum Dominum Campi Marschallum, quonam devenerit.

Ad 14. et 15. Currus semper erunt parati pro exitu, infra duas portas tamen statim post subscriptionem praefatorum punctorum custodia in medietate militiae Caesareae concedatur, ita ut nulli sine Commendantis arcensis licentia exitus pateat, pariter introitus sine mea.

Ad 16. Domini officiales, ubicunque eos transire contigerit, honorifice excipientur. Gregarios quod attinet, habebunt suum panem et carnes.

Haec et omnia praemissa sancte et inviolabiliter ab utraque parte subscribenda et obsignanda desiderantur, ita tamen ut nullum damnum in annonae et munitione inferatur, nisi quae consummi poterunt usque ad ratificationem remissam.

*Franciscus Comes
â Wallis.*

Praesens Capitulatio quoad omnia Puncta conclusa tenore praesentium ratificatur. Actum Pestini, die 4^{-ta} mensis X^{-br} 1710.

Comes Joannes Pálffy

Sacratissimae Caesareae Regiaeque Majestatis Camerarius,
Consiliarius Intimus, Banus Croatiae, Generalis Campi Mare-
schallus, Confiniorum Cassoviensium Generalis, unius regiminis
Catafractorum Colonellus, nec non per Regnum Hungariae Com-
mendans Generalis.

(Az itt közölteknek sajátkezű névalírássokkal és a kapitulációs ira-
tokon az aláírók pecsétjeivel is ellátott eredetijét a Magy. Nemzeti Mú-
zeum Levéltári Osztálya őrzi: *Törzsanyag*, 1710. év.)

Dr. Czobor Alfréd.